

Egy év múltán

KÁRPÁT-MEDENCEI KÖRSÉTA II.

Közel egy esztendeje számoltam be ezzel a címmel: Kárpát-medencei körséta a Tiszatáj olvasóinak a szomszédos országok magyar közösségeinél tett látogatásaim tapasztalatairól és tanulságairól. Kétségtelen reménykedéssel fejeztem be az úti beszámolót, a „kárpát-medencei körséta”, igaz, súlyos gondokkal, megoldatlannak tetsző kérdésekkel is megismertetett, mégis mintha világosodni kezdett volna az ég alja, mindenekelőtt annak következtében, hogy a kisebbségi sorba kényszerített magyarság végre számba vehette és néhány alkalommal – például a romániai, az ukrainai és a csehszlovákiai parlamenti, valamint helyhatósági választások alkalmával – ki is próbálhatta saját erejét, és felhagyott azzal a teljességgel eredménytelennek bizonyult defenzív politikával, amely következtében szüntelen hátrálásra és engedékenységre rendezkedett be, és így mindig szabad utat engedett a kisebbségellenes intolerancia erőszakos támadásainak.

Az elmúlt néhány hónapban, úgy hozta sorsom, megint tehettem egy valóságos körutazást a Kárpátok karéján belül: Kolozsvárt, Eszéken, Ungváron, Kassán, Alsólendván, Szabadkán és Dunaszerdahelyen (a Csemadok közgyűlésén) jártam, sőt meglátogathattam (a Kárpátok karéján kívül) a bukaresti magyarokat is. Az útirány megintcsak körbeért: Horvátországtól az immár önállósult Szlovákiáig. Újra magyar közösségekkel, szervezetekkel és intézményekkel volt találkozásom, elsősorban a kisebbségi magyar kultúra és oktatásügy képviselőivel: magyartanárokkal Kolozsvárott, Eszéken és Ungvárott, kulturális intézmények vezetőivel Erdélyben, Kárpátalján, Szlovéniában, a Vajdaságban és Szlovákiában.

Nem mondhatnám, hogy az egy esztendeje észrevett ég alji fények mára elöntöttek volna a terepet, sőt inkább mintha az árnyak terjednének: a kisebbségellenes türelmetlenség, a nacionalizmus, az idegengyűlölet, következőképp a magyarellenesség fenyegető árnyai. Vannak régiók, így a Szerbiához tartozó Vajdaság, ahol a magyarság szerencsétlen esetben egy „etnikai tisztogatás” áldozata lehet, vagyis nagy tömegeit elűzhetik városaiból és falvaiból, egyszerűen azért, hogy szabad helyet csináljanak például a Horvátországból vagy Boszniából menekülni kényszerülő szerb lakosság számára.

Másutt, és ez szinte valamennyi szomszédos ország esetében érvényes, máris erőteljesen szűkítik a kisebbségi magyarság mindig is birtokolt vagy éppen az 1989-es változásokat követően birtokba vett egyéni és közösségi jogait. Így a Vajdaságban számos magyar kulturális intézményt szüntettek meg az elmúlt esztendőben, bizonytalan a magyar nyelvű iskoláztatás, és immár tömeges méreteket ölt az ottani magyarság kitelepülése. Szlovákiában korlátozni kívánják a magyar nyelv használatát a közéletben, a hírszolgáltatásban és az iskolákban, s a csallóközi, mátyusföldi és bodrogi őshonos magyarság szinte állandósult jelleggel szenvedélyes szlovák nacionalista támadások pergőtüzében él. Erdélyben sem akar javulni a helyzet, az iskolaügyek nagy része ma is megoldatlan, a kolozsvári magyar egyetem visszaállításáról hallani sem akarnak a bukaresti illetékesek, és jól ismertek Funar kolozsvári polgármester, illetve általában a Vatra Romaneasca nevű szélsőjobboldali szervezet garázdálkodásai. És persze Erdélyben is általánossá és tömegessé vált az áttelepülés: a menekülés a bizonytalan jövő elől.

A magyar kisebbségek helyzete csupán három területen: Szlovéniában, Horvátországban és Kárpátalján tekinthető viszonylagosan megnyugtatónak. Már ha azt megnyugtatónak lehet tekinteni, hogy noha a zágrábi kormány magyarbarát politikát folytat és támogatja a szlovéniai magyar kisebbség kulturális törekvéseit, az ottani magyarság nagy része szétszóródott a háborús események következtében, minthogy a magyarok nagy része a „baranyai háromszögben”, illetve két Eszék környéki faluban: Kórógyon és Szentlászlón élt, és ezek a települések 1991-ben a szerb szabadcsapatok kezére kerültek, ezek pedig a magyar lakosságot terrorisztikus eszközökkel üzték el, általában Magyarországra. Mindazonáltal a szlovéniai (Mura menti) és horvátországi (szlovéniai) magyar kisebbség kollektív jogok birtokában él, és tapasztalataim szerint, ha nem is minden aggály nélkül, de bizakodva néz a jövőbe.

Hasonlókat mondhatok a kárpátaljai magyarságról, amely az elmúlt hónapokban igen széles körben és eredményesen építette ki a maga kulturális intézményeit: iskolákat, lapokat, könyvkiadókat, egyesületeket, megerősítette a Beregszászi Népszínházat, és nagy lépéseket tett a maga kulturális (és területi) autonómiájának a hivatalos elismeretése és létrehozása felé. A kárpátaljai magyarság vívmányait és törekvéseit ugyanakkor beárnyékolja a régióban kibontakozó feszültség a (görögkeleti) betelepült ukránok és a (görög katolikus) őshonos ruszinok között, s főként az egykori szovjet birodalom utódállamainak, közöttük Ukrajnának a katasztrofális gazdasági helyzete, a tömegek leírhatatlan elnyomorodása. Mindez politikai robbanással, esetleg a diktatórikus kormányzás helyreállításával és a szélsőséges nacionalizmus megerősödésével fenyeget. A jövő tehát ott is, mint mindenütt, bizonytalanságokkal terhes, és nincsenek megfelelő politikai garanciák arra, hogy tovább épülhetnek a már létrehozott intézmények.

Piarista ünnep Kolozsvárott

A felvidéki Podolinban és a Budapesten rendezett ünnepségek után az elmúlt esztendő novemberében Kolozsvárott is megünnepelték a Piarista Rend magyarországi megtelepedésének háromszázötvenedik évfordulóját. Erdélyben ugyanis valamikor ugyanúgy vezető szerepe volt a piarista atyáknak az oktatásban, mint egész Magyarországon. A Podolinban 1642-ben megtelepedett rend egy évszázad múltán állította fel Erdélyben, a Bánátban és a Partiumban első iskoláit: 1725-ben Nagykárolyban, 1730-ban Máramaroszigeten, 1776-ban Kolozsvárott és 1788-ban Temesváron. Sőt egy időben Besztercén, Medgyesen és az Arad megyei Szentannán is működött piarista iskola.

Az erdélyi magyar oktatásban az egyházi iskolák korábban különben is meghatározó szerepet töltöttek be. Az első világháború előtt az erdélyi, a bánági és a partiumi területen (azaz a trianoni szerződéssel Romániához csatolt magyar területeken) összesen 67 középiskola működött, ebből 14 római katolikus, 10 református, 9 (német nyelvű) evangélikus, 2 (román nyelvű) görög katolikus, 3 (ugyancsak román nyelvű) görögkeleti és 2 unitárius iskola volt. Tehát 40 középiskola (gimnázium, reáliskola, felsőbb leányiskola) volt egyházi kézben. Ezek között az iskolák között a magyar nemzeti művelődés történelmi jelentőségű intézményei voltak találhatóak: így az imént említett piarista iskolák mellett a nagyváradi premontrai, a csíkszeredai minorita gimnázium, az Erdélyi Római Katolikus Státus brassói, gyulafehérvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi középiskolája, a kolozsvári, a nagyenyedi, a marosvásárhelyi, a szatmárnémeti, a zilahi református kollégium vagy a kolozsvári és székelykeresztúri unitárius gimnázium.

Nagyrészt ezek az iskolák tartották fenn a magyar oktatást a két világháború közötti korszakban. A magyar tannyelvű állami középiskolák (köztük az ugyancsak jó hírű dési, fogarasi vagy nagyszalontai magyar gimnázium, illetve az úgynevezett „királyi katolikus” aradi és szatmárnémeti magyar középiskola) ugyanis nyomban a trianoni hatalomváltozás áldozataivá váltak, és rövidesen meg kellett szűnnie néhány egyházi iskolának, így a nagykárolyi és a máramaroszigeti piarista gimnáziumnak is. Az egyházi iskolák mindazonáltal – ha nyomasztó állami ellenőrzés és erőteljes korlátozás mellett is – többnyire megmaradtak az erdélyi magyar egyházak birtokában, és megmaradtak az anyanyelvű oktatás és a nemzeti szellemű nevelés műhelyeinek. Ezeket az iskolákat vette el (mondhatnám így is: rabolta el) a magyarságtól az 1948-as iskolaállamosítási rendelkezés, amelynek következményei a magyar nemzeti jellegű oktatást teljesen a bukaresti kormány politikájának, lényegében elnemzetietlenítő kisebbségi politikájának rendelték alá.

Az erdélyi katolikus gimnáziumok közül mindig a kolozsvári „Római Katolikus Kollégium” volt a legtekintélyesebb. A Báthori István által 1579-ben behívott jezsuiták gazdátlanul maradt iskoláját Mária Terézia adta át a piaristáknak, akik aztán százhetvenkét esztendőn keresztül megszakítatlanul végezték oktatómunkájukat. A piarista kollégium az erdélyi magyarság számos kiváló egyéniségét nevelte fel; a többi között a politikus és természettudós Szász Károly, az eposzíró Aranyosrákosi Székely Sándor, az amerikai utazó Bölöni Farkas Sándor, a szabadságharcban kitűnt gróf Teleki Sándor is itt nevelkedett. A piarista iskola ugyanakkor mindig nyitva állott a tehetséges román és szász fiatalok előtt, az erdélyi román felkelővezér Avram Iancu, a román iskolaalapító Gheorghe Lazar, a történész Gheorghe Baritiu vagy a német lexikonszerkesztő Joseph Trausch, és az oklevélgyűjtő Karl Czikelius is a katolikus kollégium diákja volt.

Kolozsvárott ezért méltán ünnepelték meg a magyarországi piaristák jubileumát. Az ősi Farkas utcai épületben, amely most az egyetlen színmagyar kolozsvári középiskola: a Báthori Istvánról elnevezett líceum otthona, november 14-én, szombaton délután rendeztek bensőséges megemlékezést. Az iskola tavaly elkészült és felavatott díszterme zsúfolásig megtelt, nagy számban voltak jelen a piaristák egykori növendékei is. Budapestről többen utaztunk Kolozsvárra: a magyar piarista rend, a Magyar Piarista Diákszövetség, az Erdélyi Szövetség és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium képviselőiben, s jelen voltak a magyarországi piarista kispapok. A budapesti vendégek találkozhattak a kolozsvári piarista öregdiákok egyesületének tagjaival is. Bepillantottak a kolozsvári testvériskola életébe, megismerkedtek valamelyest az erdélyi keresz-

tény értelmiség tapasztalataival és törekvéseivel. Sok szó esett arról, hogy bizony igen fontos és hasznos volna újjáteremteni az ottani egyházi iskolarendszert, mindenekelőtt a piarista iskolákat.

Ennek nemcsak az az akadály, hogy Erdélyben a rendnek jelenleg alig élnek tagjai. Hiányoznak az intézmények is, hiszen a bukaresti kormány ma sem szánta rá magát arra, hogy visszaadja az egyházaknak a kommunista önkényuralom által elrabolt épületeket, jóllehet elismerte, hogy annak idején jogtalanul kobozták el ezeket. Visszaadásuk nagyjából megteremthetné az erdélyi magyar középfokú oktatás alapjait, így ugyanis azok az iskolák is teljes mértékben az anyanyelvű tanítás műhelyei lehetnének, amelyek státusa jelenleg vitatott. Jó volna, ha a nemzetközi közvélemény rákényszerítené a román kormányt arra, hogy a sok évtizeden át elkövetett jogtalanságokat legalább részben jóvátegye, ezt követeli különben a romániai jogállamiság kiépítésének érdeke is. Csak így születhetnek újjá Erdélyben a valaha oly virágzó piarista iskolák, és így jelenhet meg ismét a rend kék-fehér címere a Farkas utcai kollégium homlokzatán.

Tanárok között Eszéken

Akár villámlátogatásnak is nevezhetném azt a fél napot, amelyet a horvátországi Eszéken – Verőce megye egykori székhelyén, a valamikori Szlavónia „fővárosában” – töltöttem. A Horvátországi Magyarok Szövetsége hívott meg: találkozásra az ottani „anyanyelvűpoló” magyartanárokkal. Eszékre most csak nagyobb kerülővel lehet utazni, a Mohács után következő határátkelőt nemrégiben tankcsapdákkal zárták el a baranyai „háromszöget” megszállva tartó szerb szabadcsapatok. Így kerülni kell Pécs és Harkány felé. A határátkelés máskülönbén zavartalan, a sötétkék uniformisba öltöztetett horvát határőrök udvariasan ellenőrizték az útiokmányokat, a behavazott földek között, a csikorgó hidegben így gyorsan érkeztünk meg Eszékre, pontosabban abba a külvárosba, ahol a református templom és a magyar iskola körül a legtöbb magyar él.

Eszék vagy százezer lakosú, mozgalmas, történelmi város, most is élénk, ha a nemrég lezajlott horvát–szerb háború rajta hagyta is szomorú nyomait. A katedrálisnak nevezett vörös téglás plébániatemplom tornyán, oldalfalain ágyúgolyó ütötte lyukak, éppen csak bedeszkázták a tátongó réseket. A hajdani vár a Dráva partján erősen sérült, az épületek cseréptetejét lesodorták a lövedékek, a falakon mindenütt géppuskasorozatok okozta sebhelyek. A folyón átívelő híd, amely egykor a magyarok lakta Vörösmartra, Bélmónostorra vezette az utast, a jeges vízbe dőlt, felrobbantották a szerb páncélosok támadását váró horvát csapatok. A Dráva túlsó partja, igaz, a horvátoké, de néhány kilométerre északon már demarkációs vonal húzódik, s alig néhány „kéksapkás” ENSZ-megfigyelő választja el egymástól az egymásra fenekedő fegyvereseket. Maga Eszék frontváros, minthogy 1991 telén egészen a város határáig nyomultak előre a szerb egységek. Ottjártunkkor féltő volt, hogy a Zadar környékén zajló harcok következtében Baranyában és Szlavóniában is újra dörögni kezdenek a fegyverek.

A fegyveres fenyegetés árnyékában él a kis Eszék környéki magyar szórvány. Horvátországban, mindenekelőtt a baranyai „háromszögben” (Vörösmarton, Laskón, Újbezdanban, Várdarócon), illetve három Eszék környéki faluban (Kórógyon, Szentlászlón és Harasztin) nagyjából harminchatezer magyar élt. Az 1991-es harcok idején a szerb szabadcsapatok és a jugoszláv reguláris hadsereg támadást intézett a magyar falvak ellen is: Vörösmart, Laskó, Kórógy, Szentlászló és a többi község népének hamarosan el kellett menekülnie. Itt is az úgynevezett „etnikai tisztogatásnak” az a brutális terrorja érvényesült, amelyet az elmúlt hónapok során Bosznia-Hercegovinára

figyelve ismerhetett meg a világ. Lövöldözés, gyilkosságok, sortűzek, felgyújtott vagy kirabolt lakóházak, félig lerombolt templomok és iskolák adták tudtára mindenkinek, hogy aki félti életét, az fusson, amerre lát. A magyarok többnyire a Dunántúlon: Pécs és Mohács környékén, az egykori zánkai „üttörővárosban” találtak menedéket. Elhagyott otthonaikba szerbeket telepítettek, nekik a horvát fegyverek elől kellett menekülniök.

Ma már talán csak tízezer magyar él Horvátországban, közülük mintegy négy-öt-száz Eszéken. Az ő érdekeiket képviseli a Horvátországi Magyarok Szövetsége, amely eredetileg 1949-ben Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség néven alakult meg, s 1967 óta viseli mai elnevezését. Ennek a szövetségnek az egyik legerősebb szervezete az eszéki magyar Népkör, amely ma is mozgalmas művelődési tevékenységet folytat. A magyar szövetség szervezi a maradék szlavóniai magyarság kulturális és oktatási életét: színházi előadásokat rendez, a múltban a Szabadkai Népszínház, a Pécsi Nemzeti Színház, a veszprémi Petőfi Színház és a Déryné Színház együtteseit látta vendégül. Író-olvasó találkozókat szervez, ezeken a többi között Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád is a szlavóniai magyarok vendége lehetett. A szövetség jelenteti meg a Magyar Képes Újság című hetilapot, amely most lépett negyvenkettedik évfolyamába, 1979 óta évkönyvet ad közre, nemrégiben pedig megindította az Életfa című kulturális folyóiratot.

A Horvátországi Magyarok Szövetségének elnöke, a Magyar Képes Újság és az Életfa szerkesztője: Csörgits József igen nagy és áldozatos munkát végez annak érdekében, hogy szülőföldjének magyarsága megőrizze őseinek nyelvét és kultúráját. Emellett egyéni hangú költő, nemrégiben jelent meg *Mintba tenyérrel csapnék a fénybe* című verseskötete. Az Eszéken rendezett tanártalálkozót is ő szervezte meg. Vagy harminc magyartanár gyűlt egybe, hogy eszmét cseréljen a budapesti vendégekkel, s rögzítse a közös tennivalókat. Számot vetettek azzal is, hogy miként lehetne a magyar nyelvet és irodalmat minél eredményesebben tanítani. Dél-Baranyában valamikor magyar középiskola is működött, több községben, így Kórógyon pedig magyar általános iskola: valamennyiüket elsodorta a háború. Az eszéki és környékbeli magyartanárok ezért horvát iskolákban tanítanak magyarul, nemcsak az „anyanyelvápoló” programban részt vevő magyar gyerekeket, hanem horvát kisdíákokat is, akik éppen a horvát menekültek iránt megmutatkozó magyarországi szolidaritás miatt érdeklődnek nyelvünk és kultúránk iránt.

Csakhogy nincs elegendő magyar tankönyv: a magyartanárok maguk állítják elő jegyzeteiket. Szükség volna hazai magyar könyvekre s a horvát kisdíákok számára szükség volna azokra a tankönyvekre, amelyeket korábban az Anyanyelvi Konferencia tudós pedagógusai hoztak létre olyan nyugati magyar gyerekek okulására, akik számára a magyar már idegen nyelvet jelent. Régen kifogytak ezek a tankönyvek, jó volna, ha valaki az anyanyelvi mozgalom segítségére sietne abban, hogy új kiadásban vagy éppen átdolgozott és korszerűsített formában az érdeklődők kezébe kerüljenek. Néhány ezer szlavóniai magyar gyerek és néhány száz baráti érzelmű horvát kisiskolás várja ezeket a könyveket.

Értelmiségi találkozó Ungváron

Tele az ungvári református templom, felhangzik a magyar himnusz, majd Nagy János tiszteletes úr köszönti az egybegyűlteket. Az újonnan alakult Intermix Kiadó rendezte „értelmiségi találkózón” veszek részt, egymást követve szólalnak fel a kárpát-

aljai magyar kulturális szervezetek és intézmények képviselői: Dupka György, a kiadó igazgatója, Balla D. Károly, az ugyancsak ungvári Galéria Könyvkiadó főszerkesztője, Kőszeghy Elemér, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztő-helyettese, aki a Kárpátaljai Magyar Újságírók Független Szervezetének kezdeményező bizottságát képviseli, Orosz Ildikó, a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség elnöke, Schober Ottó, a beregszászi Nép-színház rendezője, a kárpátaljai magyar egyházak képviselői, közöttük Ortutay Elemér görög katolikus teológiai tanár, aki annak idején hosszú éveket töltött a Gulág-kényszer-munkatáborok rabjaként, majd a titokban működő ungvári görög katolikus teológiai szeminárium tanára volt.

Az értelmiségi találkozó feladata abban állt, hogy számot vessen a kisebbségi létben élő kárpátaljai magyarság kulturális életének gondjaival, lehetőségeivel és feladataival. A felszólalások egyszerűen képet adtak arról is, hogy a kárpátaljai magyarság élete miként alakult az elmúlt esztendőben. Tapasztalataim szerint mindenekelőtt a kulturális élet és intézményi rendszer fejlődött sokat. Éppen egy esztendeje jártam Ungváron, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1992-es kongresszusán, akkor a politikai élet megerősítése volt a legfontosabb tennivaló. A KMKSZ mint művelődési szervezet indult útjára három esztendővel korábban, igazi feladatát mindazonáltal a kárpátaljai magyar közélet megszervezésében találta meg: országos választásokra készült, sikereket ért el a helyhatósági választásokon, s kidolgozta a Beregszász környéki magyarság területi autonómiájának, illetve általánosságban az ukrainai magyarság kulturális önkormányzatának elveit.

Időközben létrejöttek a Kárpátaljai magyarság kulturális intézményei: a Balla D. Károly által szerkesztett, Budapesten készülő Hatodik Síp című irodalmi és közművelődési folyóirat, illetve a most helyébe lépő Pánsíp című, már Ungváron készülő folyóirat, a Révész Imre Képzőművészeti Társaság, a Zádor Dezső Zenei Társaság, a már említett pedagógusszövetség és újságíró-szervezet, sőt egy helyi magyar írószervezet. Ezzel a KMKSZ egyértelműen politikai-érdekvédelmi szervezetté vált, amelynek elsőrendű célja a Kárpátalján élő kétszáz ezer magyar önkormányzatának létrehozása és működtetése. Fájdalmas viszont, hogy időnként a KMKSZ belső megosztásáról, belvillongásairól lehet hallani, holott nyilvánvaló, hogy a kárpátaljai magyarság csak erős politikai és szervezeti egységben, a nemzeti szolidaritás gyakorlati érvényesülése nyomán lehet eredményes politikai szervezet, és védheti meg a régióban élő magyarság érdekeit. (Azóta a szervezet nagyszöllősi kongresszusán a kárpátaljai magyarság politikai egysége ismét megerősödött!)

A kulturális intézmények létrejöttének talán legnagyobb vívmánya: az új kárpátaljai magyar könyvkiadás, amely szinte váratlanul egészen meglepő eredményeket hozott létre. Korábban Kárpátalján csupán nagynéha jelentek meg magyar könyvek, akkor is többnyire igen szegényes kiállításban, és ezek szinte alig jutottak el az összegyűjtött magyar kulturális nyilvánosság elé. Ezt a tulajdonképpen szívár képet a Balla D. Károly által szerkesztett „Hatodik Síp Könyvek” megjelenése alakította át, ezek sorában Finta Éva és Balla D. Károly versei, Böszörményi Gyula és Nagy Zoltán Mihály prózai művei, valamint az *Extra Hungariam* című szépirodalmi antológia jelentek meg a többi között. A Hatodik Síp Alapítvány és a budapesti Magvető közös kiadásában látott napvilágot Vári Fábián László verseskötete. Most pedig egyszerre hét könyvvel rukkolt ki a bemutatkozó Intermix Kiadó: korábban hosszú évek alatt összesen nem jelent meg ennyi kötet. Közöttük van Kovács Vilmos, Füzesi Magda, Fodor Géza verseskönyve, *Kisebbségi ének a beregi rónán* címmel egy szépirodalmi antológia, a helyi történeti

mondák egy gyűjteménye, egy dokumentumkötet az 1944–1945-ös deportálásokról, amelyek valósággal megtizedelték Kárpátalja magyarságát, s végül *Hitéletünk óre* címmel egy magyar görög katolikus imakönyv, amelyhez hasonló évtizedek óta nem hagyta el a nyomdát.

Most, hogy ezeket a könyveket szétterítve szemlélem az íróasztalomon, látom, Kárpátalján is van magyar remény, és ez mindenekelőtt az ottani magyar kultúrának köszönhető.

Négy nap Bukarestben

Közel tíz esztendeje jártam utoljára a román fővárosban: a két ország tudományos akadémiái által felállított vegyes bizottság tartotta akkor (máig utolsó) ülését. Az ülésnek nem volt, nem is lehetett különösebb eredménye: mindkét delegáció mondta a magáét, s arra senki sem számított, hogy a magyar és a román történészek között valódi és eredményes párbeszéd indulhat meg. Bukarestben mindazonáltal barátaim élnek, így Méliusz József, Gálfalvi Zsolt, Szász János és Lőrincz László, így aztán örömmel vállalkoztam az utazásra, midőn a művelődésügyi minisztériumból erre felkértek. Még 1991-ben Medvigy Endre barátommal együtt szerkesztettem egy költői antológiát az ötvenhatos forradalom és szabadságharc irodalmi emlékeiből. A kötet Püski Sándornál jelent meg *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* címmel (ez eredetileg Faludy György egyik versének címe volt). Most mindketten kiutaztunk, hogy a nemrég megnyitott bukaresti magyar kulturális központban, elsősorban román közönség előtt, képet adjunk arról, hogy irodalmunk miként válaszolt 1956-ban a történelem kihívásaira, s miként őrizte 1956 szellemi örökségét. A bukaresti program persze ennél sokkal gazdagabb volt, s ez Gálfalvi Zsoltnak, a romániai Magyar Pen Club elnökének, valamint Járai Istvánnak, a magyar kulturális központ igazgatójának volt köszönhető.

A román fővárosnak kétségtelenül vannak magyar kulturális hagyományai, és a romániai magyar szellemi élet egyik fontos központja is ott rendezkedett be. Ma mégis jóval csendesebb a bukaresti magyar szellemi-irodalmi élet, mint egy évtizede, többen eltávoztak az élők közül, mások Erdélybe vagy Magyarországra telepedtek át. Ám a román főváros, kényszerű módon, ma is nagy magyar központnak számít. Az egykor százezresnek mondott magyarság, igaz, nagyjából húsz-harmincezer lélekre szűkült, alig működik a bukaresti magyarok Petőfi Sándor Művelődési Háza, egyszer elveszik, máskor visszaadják az Ady Endre-líceumot. A román állami és kulturális központban mindazonáltal a magyarságnak helyt kell állnia: a bukaresti parlamentben nagy magyar képviselőcsoport dolgozik, a Kriterion Kiadó, ha rendkívüli nehézségekkel is, de folytatja munkáját tovább, s Bukarestben négy magyar lap is megjelenik: a Romániai Magyar Szó című központi napilap, A Hét és az Orient Expressz című hetilapok, továbbá a Közoktatás című tanügyi lap.

Bukaresti látogatásomat felhasználtam arra is, hogy találkozzam ezeknek az intézményeknek a vezetőivel. A Hét szerkesztőjét, Gálfalvi Zsoltot már említettem, de találkoztam Szabó Gyulával, a Kriterion Kiadó új igazgatójával is, aki növekvő reménységgel számolt be a korábban oly nagy munkát végző s küldetést betöltő műhely mai munkájáról és jövődjéről. A kiadó, amely leginkább termékeny éveiben – a hetvenes esztendő közepén – általában százhusz–százharminc kötetet jelentetett meg, a súlyos gazdasági gondok következtében erősen visszaesett, s 1992-ben csak huszonöt könyvet juttatott el a közönség elé. A jelen esztendőben azonban ismét nagy tervekkel lép fel, összesen hetvenhárom könyv kiadására készül, ezek között vannak

Berde Mária, Kacsó Sándor, Tamási Áron és Nyíró József művei, Egyed Péter, Kovács András Ferenc és Lászlóffy Aladár új verseskötete, Fodor Sándor új regénye, s olyan kézikönyvek vagy tudományos munkák, mint Szerb Antal világirodalom-története, Szabó Dezső esszéi, Hamvas Béla és Kerényi Károly tanulmányai, Imreh István és Kiss András történelmi munkái, illetve a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* harmadik kötete és a *Székely Oklevéltár* ugyancsak harmadik kötete. Ezek a könyvek természetesen magyarországi támogatással, pontosabban a művelődésügyi minisztérium kisebb-ségi könyvalapítványának támogatásával kerülnek majd az olvasók elé.

Ugyancsak találkoztam a bukaresti tudományegyetem magyar filológiai tanszékének vezetőivel és munkatársaival: Murvai Olgával, Molnár Szabolccsal és Rostás Istvánnal. Nekik sincs könnyű dolguk, mivel a tanszéknek teljes körű hungarológiai oktatást kell adnia a román fővárosban tanuló erdélyi, elsősorban székelyföldi magyar fiataloknak, emellett alapképzésben kell részesítenie azokat a román diákokat, akik kiegészítő szakként választották a magyar nyelvet és irodalmat. A tanszék oktatói gondokkal küzd, kicsiny a tanári gárda, igen nagy az óraszám, hiányoznak az alapvető kézikönyvek, lexikonok és tudományos munkák. Az oktatók gyakran úgy érzik, hogy a magyarországi közvélemény és tudományos élet kevésbé tartja számon az ő munkájukat és gondjaikat. Pedig segíteni kellene őket, hiszen az mindenekelőtt egyetemes magyar kulturális érdek, hogy a román fővárosban igényes, vonzó és eredményes hungarológiai képzés folyjék az egyetemen.

Erre az igényességre és eredményességre törekszik a város szívében, egy nagy gonddal felújított palotában működő magyar kulturális központ, amely nemcsak a bukaresti magyarokat, hanem a román értelmiségieket is igyekszik megnyerni a magyar kultúra barátjának. Járai István és munkatársai igen lelkiismeretesen és találékonyan végzik ezt az aligha túlértékelhető feladatot. A magyar kulturális központ előadóterme és könyvtára máris kedvelt találkozóhelynek számít, s a filmvetítések is sok érdeklődőt vonzanak. Fontos volna a könyvtár gazdagítása: ahogy végigtekintettem a székely asztalosok kétkezi munkáját dicséror könyvespolcokon, megállapíthattam, hogy bizony elférne még rajtuk néhány ezer kötet.

A magyar kulturális központ nyitva áll a román értelmiség előtt, s magam is örömmel találkoztam a román irodalmi élet néhány jeles egyéniségével, így Laurențiu Ulici neves irodalomkritikussal, a Romániai Írószövetség alelnökével, aki régi ismerősöm: Mircea Dinescu egy esztendeig tartó németországi tartózkodása alatt a szövetséget vezeti, Bodros Horașangian prózaíróval, az írószervezet külügyi titkárával, Ștefan Augustin Doinașsal, a *Secolul 20* című világirodalmi folyóirat főszerkesztőjével, valamint Roger Campeanuval és Geo Șerbannal, e folyóirat szerkesztőivel. Szó esett a magyar és a román írószövetség együttműködéséről, illetve arról, hogy a világirodalmi folyóirat a közelmúltban megjelent német, spanyol, portugál és izraeli, valamint a nemsokára közreadandó holland számhoz hasonlóan egy magyar különszámot szeretne létrehozni.

Könnyű belátni ennek a vállalkozásnak a fontosságát, hiszen a magyar–román politikai feszültségek kiéleződése idején igen nagy szerepe lehet a kulturális közeledésnek és együttműködésnek. A román értelmiségen, elsősorban az ellenzéki intelligencián belül többen is akadnak olyanok, akikkel ilyen együttműködés elképzelhető. Ezek az ellenzékiek maguk is elutasítják a korábbi kommunista diktatúrához ezer szállal kötődő jelenlegi bukaresti kormányhatalmat, és azokat az etnokratikus törekvéseket, amelyeket a román jobboldal képvisel.

Sajnos, a hazai közvélemény sokkal jobban ismeri például Funar polgármester és a hozzá hasonló szélsőségesek és fasiszták garázdálkodását, mint a román ellenzékieket, az ellenzéki szellemű román irodalmat. Bukaresti beszélgetőpartnereim is közéjük tartoznak: Doinaş a Demokratikus Koalíció szenátora, Ulici pedig a Polgári Szövetség mozgalmának egyik alelnöke. Fontos volna párbeszédet folytatni velük, és fontos volna, hogy az élő magyar irodalom bemutatkozzék, és jelen legyen a román értelmiségiek köreiben. Ennek a szándéknak a jegyében állapodtunk meg például az Európai Utas című közép-európai folyóirat egy későbbi bukaresti látogatásában is.

A négy bukaresti nap ilyen módon gyorsan eltelt. Vasárnap jelen voltam a bukaresti magyar reformátusok istentiszteletén, beszélgethettem Albu Zoltánnal, aki egy kicsiny, de már 1815 óta működő magyar gyülekezet gondjait viseli, emellett irányítja a Koós Ferenc művelődési egyesületet. Együtt voltam Borsi Kálmán Bélával, régi barátommal, a kiváló történésszel, aki most a bukaresti magyar nagykövetségen teljesít szolgálatot, valamint Kovács Albert egyetemi tanárral, a neves Dosztojevskij-kutatóval, aki egyébként Mircea Dinescu apósa. És meglátogattam az immár nyolcvannégy esztendőes Méliusz Józsefet, aki súlyos betegségek után is töretlen szellemi erővel figyel mindenre, ami a magyar kultúrához tartozik. Többször is előfordult már, hogy tőle búcsúztam utoljára a bukaresti magyarok közül: most is vele fejezem be ezt a beszámolót. Remélem, hamarosan újra láthatom.

Kazinczy-napok Kassán

Huszonhatodik alkalommal rendezték meg Kassán a Kazinczy-napokat, ez a találkozó hagyományosan a szlovákiai magyar nyelvműveléssel és anyanyelvápolással foglalkozik. A rendező intézmények között ott volt a Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága, a Csemadok országos és kassai választmánya, a Szlovák Köztársaság Oktatásügyi és Tudományos Minisztériuma, a pozsonyi, besztercebányai és eperjesi oktatási módszertani központok, a kassai Thália Színház és most első alkalommal a budapesti Anyanyelvi Konferencia. Az igen tartalmas, és a résztvevők egybehangzó véleménye szerint rendkívül eredményes találkozó ezúttal több programot is magába foglalt: az idén is megrendezték a nagy hagyományú „A szép magyar beszéd” versenyt, amely szlovákiai magyar diákoknak ad alkalmat arra, hogy tanúsítsák, mennyire járatosak anyanyelvük használatában, emellett két tudományos konferencia is lezajlott, az első a szlovákiai magyar tankönyvek nyelvi állapotáról, a másik a kisebbségi, tehát az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai és a délvidéki magyar sajtó nyelvéről.

A három program kétségtelenül összefügg egymással, hiszen megfelelő, s anyanyelvi tekintetben hibátlan tankönyvek nélkül éppúgy nem képzelhető el a magyar nyelv gondozása és fenntartása, mint nyelvükben (és szellemiségükben) magyar újságok, szaklapok, kulturális folyóiratok nélkül. Erről beszéltek a kisebbségi magyar sajtónyelvvel foglalkozó tudós előadók is: a budapesti Szathmári István mellett a kolozsvári Péntek János, Szabó Zsolt és Cseke Péter, a kárpátaljai Kótyuk István, a délvidéki Ágoston Mihály és Molnár Csikós László, valamint a felvidéki Jakab István és Szabó Mihály Gizella. Beszámolóik arról is meggyőzték a népes hallgatóságot – ennek soraiban főként felvidéki magyar pedagógusok foglaltak helyet –, hogy a magyar sajtónyelvnek a kisebbségi körülmények közepette is ragaszkodnia kell a magyar köznyelv normáihoz, és védekeznie kell a többségi népek sajtónyelvének lexikai és grammatikai befolyásával szemben. Minthogy ez a befolyás nemcsak anyanyelvünk épségét, tisztaságát, hanem egységét, egységes fejlődését is veszélyeztetheti.

A találkozó résztvevői erős hangsúlyokkal beszéltek arról, hogy a magyar kultúrának mindenképpen helyre kell állítania és fenn kell tartania azt az egységét, amely hosszú évszázadok során jellemezte. Éppen a nemzeti kultúra egységének gondolatát szolgálta az, hogy az idei Kazinczy-napokon a felvidéki magyar tudósok, pedagógusok és újságírók mellett nagy szerepet kaptak a magyarországi, erdélyi, kárpátaljai és délvidéki vendégek, és hogy a rendezésben fontos szerepet vállalt a magyar kultúra nemzetközi társasága: az Anyanyelvi Konferencia. A kassai találkozókhoz hasonló „Kárpát-medencei” magyar összejövetelek egyik fontos eredménye az is, hogy személyes kapcsolatokat hoz létre a több országban élő magyar értelmiség képviselői között. A szerveződő ismeretségek és barátságok hatékonyan alapozhatják meg a közös együttműködést, azt az összmagyar szolidaritást, amelyre most – a közép-európai régió veszedelmes dezintegrációja idején – szükségünk van, amely igen nagy erkölcsi erőt jelent.

Lendvai magyar napok

Másodszor jártam Lendván (egykori nevén Alsólendván), a muravidéki magyar szórvány központjában. Az egykori mezővárosból mára a független szlovén köztársaság fejlett regionális gazdasági központja lett, a magyarság száma azonban sajnálatosan visszaesett. A trianoni szerződés aláírása után, midőn az egykori Zala megyéhez tartozó vidéket a jugoszláv államhoz csatolták, Alsólendva lakosságának több mint kétharmada volt magyar, környékén pedig több színmagyar község élt. Mára a magyarok csupán a város lakóinak egyharmadát adják, ám a közvetlen környék még mindig túlnyomóan magyar. A kisebbségi gondok mind súlyosabban nehezednek az ott élők vállára: a egyes házasságokból születő gyerekek általában már szlovénul tanulnak, és az úgynevezett „kétnyelvű” iskolákban tanuló magyar diákok is csupán heti négy órában találkoznak anyanyelvükkel. Pedig a függetlenné vált Szlovénia alkotmánya széles körű nemzetiségi jogokat ad, ezekkel kellene jobban élniük a muravidéki magyaroknak.

A nagyjából tízezer magyart önálló kulturális intézmények támogatják abban, hogy megőrizhessék anyanyelvi műveltségüket és nemzeti identitásukat. A Néplap című hetilap, az önálló magyar rádió és a szlovén televízió Lendván dolgozó magyar szerkesztősege, valamint a muravidéki magyar önkormányzat valóban őszinte hivatástudattal szolgálja a nemzeti kultúra ügyét, s az ottani magyar intézményeknek igen jó kapcsolatai vannak a szomszédos Zala és Vas megye kulturális műhelyeivel is.

Lendvai látogatásomra az adott alkalmat, hogy hagyományosan ilyenkor rendezik meg a magyar nyelv ünnepi hónapját. Előadást tarthattam az ottani magyarok között, s Gönc Lászlóval, a magyar önkormányzat titkárával aláírtunk egy együttműködési megállapodást az önkormányzati szervezet és az Anyanyelvi Konferencia között. Másnap pedig a lendvai vezetők társaságában, a magyar–szlovén határon üdvözölhettem Habsburg Ottót, aki párórás látogatást tett a muravidéki magyarok között, s igen rokonszenves, spontán beszédben szólott arról, hogy az egységesülő Európában, amelyhez Magyarország is, Szlovénia is csatlakozni kíván, el kell tűnniük azoknak a határoknak, amelyek elválasztják egymástól a szomszédos területeken élő magyarokat és a szomszédos népeket. (A szlovéniai határőrök mintha ezt a figyelmeztetést szívlelték volna meg: másnap minden ellenőrzés nélkül léptük át kocsival a szlovén–magyar határt.)

Alkalmam volt bekukkantani egy másik összejövetelre is: a hét végén a 18. századi lendvai barokk plébániatemplomban rendezett nagybőjti lelkigyakorlatra. Szlové-

niai, szabadkai és magyarországi ferences páterek végezték a missziót. Elbeszélgettem a plébánia fiatal, szabadkai származású káplánjával. A muravidéki és muraközi magyar katolikusok talán legnagyobb gondja, hogy nem tudnak magyar hittankönyvet adni gyermekeik kezébe. A vidék, amely valamikor a veszprémi egyházmegye része volt, most a maribori püspökséghez tartozik. Jó lenne, ha az illetékes dunántúli püspökök találkoznanának a szlovén főpásztorokkal, közelebről a maribori püspökkel, s elérnék, hogy a szlovéniai magyar gyerekek anyanyelvükön ismerkedjenek meg a hit igazságával, az Egyház tanításaival.

Kosztolányi-napok Szabadkán

Fegyverek közt hallgatnak a Múzsák, mondották a régiek, a kultúra képviselőinek azonban talán éppen háborús viszonyok közepette kell még erőteljesebben hallatniuk szavukat, előtérbe állítaniok a nemzeti művelődés nagy történelmi értékeit. Mintha ez a meggyőződés munkált volna az idén először megrendezett szabadkai Kosztolányi-napok mögött. A délvidéki (vajdasági) magyarság ma súlyos fenyegetések árnyékával a feje fölött, és igen nehéz politikai, valamint kulturális helyzetben él – bizonyára ezért is kell találkozót tartania, hogy számot vessen szellemi tartalékaival, és kinyilvánítsa azt a kívánságát, miszerint felemelt fővel, történelmi értékeinek és jogainak teljes birtokában akar élni azon a földön, amelyen ősei is éltek, ahová a történelem rendelte, amely szülőhelye.

A vajdasági magyarság szinte irigyelt kulturális intézményrendszer birtokában élt egy évtizede: az újvidéki egyetem Hungarológiai Intézete, a Magyar Szó című napilap, a Forum könyvkiadó, számos folyóirat és egyéb sajtótermék, önálló rádió- és televíziós program, két állandó színház (Szabadkán és Újvidéken), közoktatási intézmények szolgálták anyanyelvi művelődését. Ez a kör mostanában drámai módon szűkül: az újvidéki intézet egyetemi tanszékké minősült vissza, a Magyar Szó megjelenése akadódik, megszűnt több folyóirat, a szabadkai Népszínház nem tart előadásokat, elnémult igen sok magyar iskola vagy iskolai tagozat.

A délvidéki magyarság sokat veszített a Vajdaság tartományi autonómiájának fel számolásával, súlyos terheket ró rá a nagyszerb célokért folyó gyilkos és okatlan boszniai háború, fiai ki vannak szolgáltatva a katonai behívó kényszerének, korábbi, viszonylagos jólétét tönkretette a háborús infláció, a gazdasági kényszerintézkedések sorozata. Nemcsak nyugalmában, hanem pusztá létében is veszélyeztetett, hiszen 1944 véres őszén maga is szörnyű tapasztalatokat szerzett arról, hogy a balkáni hagyományok értelmében mit jelent az úgynevezett „etnikai tisztogatás”. Következésképp tízezrek, közöttük igen sok katonaköteles fiatal menekült el szülőhelyéről, olyanok, akik ifjú életüket nem akarják feláldozni a nagyszerb terjeszkedés oltárán.

A délvidéki magyarság állandósult veszélyben él, s bizonyára éppen a veszély keltette életre az önvédelem és az összefogas elemi ösztönét. A súlyos veszteségek ellenére talán éppen az öntudatra ébredés, az önismeret és a felelősségvállalás nagyobb készsége nyújt lehetőséget némi bizakodásra. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége erejének és igazának tudatában védi a közel négyszázezer ottani magyar nemzeti, kulturális és gazdasági érdekeit, s kezdeményezi a magyar kisebbség autonómiájának kialakítását. A VMDK jelen van a belgrádi parlamentben, és a Vajdaság több városában és községében is magyar önkormányzati vezetés működik, így Kasza József személyében Szabadkának magyar polgármestere van. A kulturális életben is találunk

biztató jeleket: a Forum Kiadó megbízhatóan dolgozik tovább, és Szabadkán – Dévavári Zoltán szerkesztésében – újraindult a szép hagyományokra visszatekintő Üzenet című irodalmi és művelődési folyóirat.

A kulturális életképesség bizonyítéka volt a Szabadkán született Kosztolányi Dezső emlékének szentelt kétnapos konferencia is. Megrendezését a Szabadkai Magyar Nyelvművelő Egyesület és a Jugoszláviai Magyar Művelődési Egyesület vállalta magára, a szervezésben Varga Lakatos Gizella tanárnő végzett igen nagy munkát. Szinte mindenki összegyűlt Szabadkán a vajdasági magyar irodalmi élet képviselői között: a VMDK vezetéséhez tartozó Dudás Károly, Bosnyák István, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság elnöke, Bori Imre, a Híd főszerkesztője, Bányai János újvidéki egyetemi tanár, Bordás Győző, a Forum Kiadó igazgatója, Magyarországról Csoóri Sándor, a Magyarok Világszövetségének elnöke, magam pedig az Anyanyelvi Konferencia képviselőjeként. Jelen voltak a belgrádi magyar nagykövetség és a szabadkai városi vezetés képviselői is.

Az ünnepségek Kosztolányi háromnyelvű (szerb, magyar, horvát) emléktáblájának felavatásával kezdődtek, majd abban a patinás gimnáziumban gyülekeztek a résztvevők, amelyben a költő is tanult, s ahol édesapja: Kosztolányi Árpád mint igazgató működött. Majd a Városi Könyvtárban igen jól sikerült tudományos ülésszak idézte fel Szabadka nagy szülőitnének emlékét, költészetét és nyelvművelő írásait. Ennek során Csoóri Sándor, Dévavári Zoltán, Lazar Merković szabadkai író-műfordító és Bosnyák István tartott előadást, s nekem is alkalmam volt arra, hogy beszéljek Kosztolányi nyelvművelő írásairól. Délután megnyitották a Városi Múzeum Kosztolányi-emlékiállítást, majd irodalmi est zárta le az eseményeket. Másnap pedig megrendezték az ugyancsak a költő emlékének szentelt versmondó versenyt és játékos nyelvi vetélkedőt.

Talán valami jelképességet is tulajdoníthatunk annak, hogy a szabadkai találkozó éppen Kosztolányi csillaga alatt gyűlt egybe. Kosztolányi a többi között a magyar nyelv védelmének és ápolásának szentelte munkáját, az anyanyelvben, az anyanyelvi kultúrában látta a magyarság legfontosabb összefogó erejét. Ahogy *Lenni vagy nem lenni* című vallomások esszéjében írta: „Nyelvünk szellemében él, melyben összeforradunk valamennyien, akármiféle politikai hiten élünk. Nem dicsekszünk azzal, hogy hűek vagyunk ehhez a nyelvhez. Mi magunk vagyunk a hűség. Nem állítjuk azt sem, hogy csak vele, általa, érette lélegzünk. Mi magunk vagyunk ez a nyelv. Vér vízzé válhat, pártot üthet, de ez a szellemi közösség megronthatatlan, elmozdíthatatlan.”

A Csemadok közgyűlése Dunaszerdahelyen

A Csemadok dunaszerdahelyi XVII. Országos Közgyűlése alighanem példamutató volt, nemcsak a szlovákiai magyarság, hanem minden kisebbségi sorban élő magyar népcsoport számára. Ennek a közgyűlésnek kellett meghatároznia a nagy múltú (1949-ben alakult) nemzetiségi szervezet feladatait és stratégiáját abban az új helyzetben, amelyet a szlovák állam függetlensége hozott létre. Egyszersmind érvényesíteni kellett a szlovákiai magyarság politikai intézményrendszerének kialakulásából – a négy politikai párt megjelenéséből – eredő helyzet következményeit. A Csemadok, amely hagyományos és széles körben megbecsülést szerzett névrövidítésének megtartása mellett a jövőben mint Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség végzi majd tevékenységét, a felvidéki magyarság társadalmi és művelődési életének összefogását vállalja magára.

Ennek az összefogásnak a minél szélesebb kerete kíván lenni, átengedve a pártoknak a közvetlen politikai érdekvédelem felelősségét és gondjait. Ahogy Duray Miklós, a legerősebb szlovákiai magyar (illetve kisebbségi) politikai szervezet, az Együttélés vezetője mondta a közgyűlésen: „A Csemadok betöltötte korábbi menedék-szerepét, túlélési küldetését. Ma a sokszínű és demokratikusan szerveződő társadalmi érdekcsoportok, munkaformák keretét, társadalmi érdekvédelmi szervezetet kellett megteremtünk.” Lehetősége és ereje tehát abban van, hogy a szlovákiai magyarság legszélesebb tömegeit képes magába fogadni, megszervezni, és közös munkára mozgósítani. Országos választmánya mellett máris hét kulturális társaság működik: a többi között a Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Társasága, a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Tudományos Társaság és a Magyar Zenebarátok Társasága. A Csemadok ugyanakkor igen fontos feladatának tartja a politikailag tagolt szlovákiai magyarság szellemi összefogását, azt, hogy az ottani magyarság nemzeti és lelki egységének ügyét ne veszélyeztesse a pártok versengése és küzdelme.

A dunaszerdahelyi közgyűlés új programot fogadott el, határozatban rögzítette legfontosabb törekvéseit és kívánságait, s megválasztotta a szervezet új vezető testületét. Elnöke továbbra is Bauer Győző akadémikus maradt, két alelnöke a komáromi Bajnok István és a pozsonyi Szabó Rezső, az ötvenegy tagú választmányban, illetve a tizenhét tagot számláló elnökségben a szlovákiai magyarság közismert személyiségei, így a többi között Dobos László, Duka-Zólyomi Árpád, Nagy János, Gál Sándor, Rózsa Ernő kaptak helyet.

A közreadott programnyilatkozat értelmében a Csemadok „olyan társadalmi feltételek kialakítását szorgalmazza, amelyek a nemzeti kisebbségek tagjai számára lehetővé teszik anyanyelvük és nemzeti szimbólumaik használatát, nemzeti identitásuk vállalását anélkül, hogy azért bármilyen erkölcsi vagy jogi diszkriminációnak volnának kitéve.” Ebből az alapelvből következik, hogy a Csemadok minden téren kívánja és követeli a szlovákiai magyarság anyanyelvi kultúráját szolgáló és ápoló intézmények megőrzését, fejlesztését, illetve létrehozását. Azaz iskolák állítását (a szórványvidéken is), a magyar tudományos, művészeti, népművelő és honismereti tevékenység támogatását, s mint elengedhetetlen intézményt, a magyar felsőoktatás megalapozását. Ez utóbbiról a program a következőképpen beszél: „Létfontosságú [...] olyan magyar felsőoktatási intézmény létrehozása, amely magába foglalná a pedagógusok, népművelők, néprajzkutatók, közönségszervezők, könyvtárosok, lelkesek, újságírók és színművészek képzését.” Ennek a magyar egyetemi jellegű felsőoktatási intézménynek kétségtelenül a legjobb kerete lehetne a már létrejött komáromi városi egyetem.

A közgyűlés ilyen módon alapozó munkát végzett, s ennek során egy jól tagozott és megfelelően működő kulturális, jogi és intézményi rendszer alapjait tervezte meg. Ezek az alapok természetesen még arra várnak, hogy létrehozzák őket, s majd rajtuk a valóban autonóm intézményeket. E hatalmas munka érdekében azonban először is el kell takarítani a mögöttünk álló diktatórikus korszak romjainak még ma is tömören álló maradványait. Először is fel kell számolni azokat a diszkriminatív jellegű rendelkezéseket, elnöki dekrétumokat, amelyek a rosszemlékű 1945. áprilisi, úgynevezett „Kassai Kormányprogramból” következtek: erre a programra épültek a felvidéki magyarságot sújtó intézkedések. A független és demokratikus szlovák államnak kétségkívül el kellene utasítania ezt az antidemokratikus, kirekesztő és nacionalista programot. A Csemadok közgyűlési határozata ezért szólította fel a szlovák köztársasági elnököt a kassai program és a diszkriminatív elnöki dekrétumok visszavonására, megsemmisítésére.

Másodszor pedig fel kell számolni a Trianon után kialakított és kialakult „kisebbségi” helyzet jogi, politikai és lelki következményeit. A szlovákiai magyarság ugyanis egy évezrede él mai lakóhelyén, ahol különben is általában nem kisebbséget, hanem többséget alkot. Ezért utasította el a Csemadok közgyűlése a „kisebbség”, és vezette be, nagyon helyesen, a szlovákiai magyar „nemzeti közösség” fogalmát. Ez a fogalom arra is utal, hogy a szlovákiai magyarság nem külön etnikai, történelmi és kulturális entitás, hanem a magyar nemzet integráns része, amelynek elemi joga ápolni összetartozását a magyarság egészével. Ezt a természetes azonosságtudatot fejezte ki a közgyűlés végeztével felhangzó magyar himnusz, amelyet minden résztvevő felemelt fővel – sokan könnyekkel küzdve – énekelt.

Emelkedés vagy süllyedés?

A „kárpát-medencei körséta” igen sok tanulsággal járt, mindenekelőtt mégis egy nyugtalanító kérdést vetett fel: Vajon mit hoz a jövő? Szeretnők hinni, hogy a közép-európai régió és benne a magyar kisebbségi közösségek jövője valamiféle belső stabilitás és integráció felé halad, s az egymással szemben hagyományosan gyűlölködő és hadakozó népek – minden mai tapasztalatunk ellenére egyszer csak bekövetkező – kiengesztelődése és együttműködése, belátható időn belül (még a mi életünkben) megnyitja az európai felzárkózás útját. Sokan álmodtak ettől az elmúlt száz esztendőben, nálunk például Ady Endre, Jászi Oszkár, Babits Mihály, Németh László, József Attila, Illyés Gyula, Bibó István – és persze a szomszédainknál is –, egy Karel Čapek, egy Emil Boleslav Lukác, egy Vitor Eftimiu, egy Miroslav Krleža. Ezek az álmok aztán rendre elbuktak a történelem és a regionális politika vagy a világpolitika kemény realitásain.

A közép-európai felemelkedést – a gazdasági fejlődést, a regionális integrációt és a hatékony kisebbségi jogrendet – ugyanis csak elszánt és hathatós nyugat-európai, amerikai, tehát világpolitikai támogatás tudná előbbre vinni, megvalósulását segíteni, erre pedig jelenleg nincs kellő készség a nyugati nagyhatalmak körében. Ezt éppen Bosznia-Hercegovina népének elhúzódo megpróbáltatásai mutatják. Európai tragédia volna ez? Igen, Európa mozgalmas történelme során igen sokszor hagyta figyelmen kívül az idők figyelmeztető jeleit, a saját elemi érdekeit, és botorkált be annak a közös tragédiának a szakadékába, amely korábban odafigyeléssel, készenléttel és némi áldozathozattal elkerülhető lett volna.

A „kárpát-medencei körséta” tanulságai ezért sötétebbek, mint egy esztendeje. A régióban, mindenekelőtt Kis-Jugoszláviában, Romániában és Szlovákiában a „nemzetállami” berendezkedés akár erőszakos létrehozásának és nem a demokratikus jogrendnek, nem az európai politikai normák érvényesítésének adott prioritást a kormányzaton is megjelenő politika. A „nemzetállami” elv kérése nélkül alkalmazása többnemzetiségű országokban – márpedig mind Kis-Jugoszlávia, mind Románia, mind Szlovákia ilyen – mindenképpen etnocentrikus, etnokratikus rendszerek kiépüléséhez, következképp a nemzeti kisebbségek elnyomásához, megfélemlítéséhez, esetleg elűzésének vagy felszámolásának megkísérléséhez vezet. Azokhoz a megoldásokhoz, amelyek az elmúlt évszázadban rendre visszavetették a közép-európai fejlődést, és megakadályozták a felemelkedést.

A kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek ma még tartják magukat, s megpróbálják helyreállítani, majd megvédeni kulturális intézményeiket. Ezzel a szándékkal és készséggel találkoztam „körsétám” során magam is. Ámde megfelelően hatékony

nemzetközi védelem nélkül igen nehezen lesznek képesek arra, hogy eredményesen megszervezzék önvédelmüket. A magyar kormány, pontosabban a a magyar állam és társadalom ismét történelmi „csapdahelyzetbe” került (mint 1848–49-ben, 1918–19-ben vagy 1945-ben); stratégiai érdeke, hogy jó viszonyt alakítson ki szomszédaival, ugyanakkor nem mondhat le a kisebbségi sorban élő magyarok védelméről és támogatásáról, sőt arról sem, hogy legalább kulturális, szellemi és lelki értelemben helyreállítsa azt a magyar nemzeti egységet, amelyet a trianoni kényszerbéke megtört, és amelyet folyamatosan támadnak a szomszédos nacionalizmusok.

Ebből a „csapdahelyzetből” származnak azok a nehézségek, amelyek egy valóban tisztességes magyar–román vagy magyar–szlovák „alapszerződés” létrehozását akadályozzák. Tudják ezt jól Bukarestben és Pozsonyban is, ezért próbálják rászorítani a magyar kormányt a lehető legtöbb deklaratív engedményre (mindenekelőtt a trianoni határok békés megváltoztatásának lehetőségéről történő lemondásra), s könnyen manővereznek a magyar kisebbségek jogaival, minthogy ők vannak birtokon belül. Ezeknek az engedményeknek igazából nincs értelmük, minthogy a magyar kormány többszörösen is elismerte a fennálló határokat, ráadásul ezeket a határokat mindig az adott politikai helyzet szabja meg, sohasem valamilyen deklaráció. A legfontosabb az volna, hogy Budapestnek is legyen kellő politikai mozgásteret, s ne jussunk olyan helyzetbe, hogy akár a szomszédokkal kialakítandó kapcsolatok, akár a kisebbségi magyarság védelmét tekintve elfogyjanak politikai manőverezési lehetőségeink.

A magyar kormányzat – nemcsak a mostani, hanem a mindenkori kormány – előtt kettős stratégiai, mondhatnám így is, manapság megint divatos kifejezéssel: nemzetpolitikai feladat áll. Meg kell védenie a határokon túlra került magyarság érdekeit, helyre kell állítani a nemzet kulturális egységét, egyszersmind elő kell segíteni a regionális megbékélést, együttműködést és integrációt. A kisebbségi magyarok ügyét azonban sohasem szabad feláldozni az integráció oltárán – ezt az öntudatára ébredő magyarság nem is fogadná el –, és a kisebbségi magyarság ügyének rendezésére irányuló szándék sem mehet el odáig, hogy nehezen csökkenthető feszültségeket okozzon a magyarság és szomszédai között.

A diplomáciának ilyen módon valóban „gúzsba kötve kell táncolnia”, ahogy Kosztolányi mondotta volt a műfordításról. Valóban, a diplomácia művésze most a fordítás művészetére emlékeztet: a magyar nemzeti érdekeket kell lefordítania arra a nyelvre, amely szomszédaink számára is érthető és elfogadható. Ez a nyelv a virtuális Európa nyelve lehet, annak kell lennie. Vagyis el kell fogadtatni a világközvélemény nyelv, mindenekelőtt a nagyhatalmakkal, hogy az általuk képviselt érdekek – a kisebbségek önkormányzata, a közép-európai régió multikulturális hagyományainak elismeretése, érvényesítése, az „államnemzeti” koncepció helyett a „kulturális nemzetek” fogalmának elfogadása és érvényesítése, a nemzetek és a kultúrák párbeszéde az államok és a hatalmi politikák párbeszéde (és versengése) helyett – egyszersmind európai érdekek, az európai népközösség érdekei.

A „kárpát-medencei kőrséta” arról is meggyőzi a látogatót, hogy a magyar kisebbségi érdekek nagy és hagyományos európai értékeket fejeznek ki: a különbözőségi jogát, az egyéni és közösségi autonómiát, egyáltalán: az emberi szabadság és önrendelkezés ügyét. A világpolitika hatalmasainak is kellene olykor „kárpát-medencei kőrsétákat” tenniük.